

Tanzimattan Cumhuriyete Okullarda Yazı Öğretimine Bir Bakış

Education in Writing from the Tanzimat Period to the Beginning of the Republic

Yabya Akyüz*

Özet:

Binbeşyüz yıldan beri yazısı bulunan, bu süre zarfında birçok farklı alfabe kullanmış olan Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonra Arap alfabesini benimsemişler ve bu yazının bir soyut sanat özelliği taşıması için ilkeler, ölçüler geliştirmişlerdir.

Biz, Türklerde hat sanatı ile ilgili bir inceleme yayınlamayı daha ileri bir tarihe bırakarak, bu makalemizde, 1839'da Tanzimat Fermanının ilânı ile başlayan dönemden Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar (1930'lar) okullarda yazının genel olarak öğretilmesi üzerinde duracağız.

Vardığımız sonuçlardan bazıları şunlardır:

- Tanzimatın ilânı ile beraber nitelikli memurlara ve aydınlara ihtiyaç çoğalmıştır. Bunun için okullarda yazı derslerine önem verilmiştir.
- Tanzimat döneminden itibaren Türk eğitimcileri, okuma öğretmenin yazı öğretimi ile desteklenmesi gerektiğini vurgulamışlar, böylece, bugün de geçerli bir ilkenin farkında olmuşlardır.
- Tanzimattan itibaren okullarda yazı öğretiminin üzerinde çok durulması sonucu, aydınların ve memurların yazılarında bir üslûp ve zarafet oluşmuştur.
- Oysa 1928'de lâtîn temelli yeni alfabeye geçtikten sonra da yazı öğretimine önem verilmişse de, okuyazarlar arasında ortak bir üslûp sağlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türklerde Hat, Hat Sanatı, Hüsnuhat, Yazı Öğretimi.

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, E-mail: yabyaakyuz@yahoo.com (Tel: 0.312.363 33 50 / 3214)

Abstract:

The Turks, who have had alphabet for approximately 1500 years, have used various types of alphabets during this time span. They adopted the Arabic alphabet following their embracing of Islam and developed rules and measures to furnish it with properties of abstract art. While we defer publishing of an article on the art of calligraphy to a future study, our focus in this article will be the main features of teaching of Arabic scripture in schools since the beginning of the Tanzimat period in 1839 until the first years of the Republic in the 1930s.

Some of our conclusions in this study are as follows:

- With the proclamation of Tanzimat, the need for qualified intellectuals and officers in the society has increased. As a result of this, more emphasis has been placed on writing courses in schools.
- Since the Tanzimat period, Turkish educators believed that teaching of reading should be supported with teaching of writing. This view is still valid today.
- Due to increased emphasis on teaching of writing in schools, a common and delicate style was formed in the writings of Turkish intellectuals and officers.
- However, even though emphasis was also given to teaching of writing after the adoption of the latin alphabet, no such common style was achieved in the writings of the intellectuals and officers.

Keywords: Turkish Calligraphy, Calligraphy, Calligraphy Education in schools

Giriş:

Osmanlı kültüründe şöyle bir söz vardı: “Âlem unutmuş, kalem unutmamış.” Günümüzde artık bilinmeyen bu söz, “yazılmadığı sürece bir şeyi herkes unutulabilir, ama o kalemle yazılırsa artık unutulmaz hale gelir” anlamındadır. Bu bize “yazıyı öğrenip kullanmanın” sosyal yararlarını da göstermektedir.

Gerçekten yazı, bilenlerin elinde çok önemli bir uygarlık, kültür ve eğitim aracı, bilmeyenlerin gözünde yarı kutsal, sihirselsel bir şeydir...

Yazı hemen her toplumda saygınlık uyandıran, insan zekâsının icat ettiği en önemli uygarlık araçlarından ve ürünlerinden biridir.

Bu incelememizde Türk eğitim tarihinde Tanzimattan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar okullarda yazı öğretimi özetle ele alınacaktır.

Konu, Önemi, Sınırlandırılması:

Örgün eğitim kurumları dediğimiz okullarda “yazı” öğretimi Türk eğitim tarihinin önemli konularından biridir. Yazı öğretiminin aşağıdaki konularla sıkı ilişkileri vardır:

<i>Hat</i>	: 1. Genel olarak yazı, yazma 2. Güzel yazı, <i>hüsn-i hat</i> ...
<i>Hüsn-i hat</i>	: Bazı ölçü ve kurallara göre sanatsal ve güzel yazı ve yazma
<i>İmlâ</i>	: Kelimelerin doğru yazılması
<i>Kitabet</i>	: Yazılı anlatım kurallarına göre yazma
<i>İnşâ</i>	: Nesir, yani düz yazıyı yazılı anlatım kurallarına göre yazma
<i>Tabrir</i>	: Genel olarak yazma, kaleme alma, yazılı anlatım, kaydetme
<i>Kıraat</i>	: Okuma, okuma ile beraber bazen imlâ, kitabet öğretimi...

Eğitim tarihimizde bu konularda yapılan çalışmalarını ele almayı başka incelemelerimize bırakarak burada yalnızca genel olarak yazının okullarda öğretimi üzerinde durmak istiyoruz. İncelememiz, her ne kadar tarihî bir girişle başlıyorsa da, esas olarak Tanzimattan Cumhuriyetin ilk yıllarına (1930'lara) kadar olan süre ile sınırlıdır.

Benim bu konulara ilgi duymam iki temel nedenden ileri geliyor:

1. Türk eğitim tarihi alanında 45 yıldır süren çalışmalarım sırasında “yazı” ile ilgili birçok bilgilerle karşılaşmış olmam.

2. İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrenci iken (1956-1959) yaz tatillerinde geleneksel hat sanatı dersleri almış olmam. Değerli bir hattat olan hocam Selahattin Eraslan'dan “usta-çırak öğrenim yöntemi” biçiminde aldığım bu dersler ayrıntılı olarak ayrı bir incelemenin konusu olacaktır. Fakat bu makalemin sonunda, *rik'ü* yazı türü ile karaladığım birkaç satır okuyucularımızın beğenisine sunulmuştur (Belge 7).

I. Tanzimata gelinceye kadar Türk eğitim tarihinde yazı öğretimi

Türkler tarih boyunca çeşitli alfabeler kullanarak yazı yazmışlardır. Bu yazılar içinde tarihi bilinen ve bugüne ulaşan en eski yazıt MS 687-692 yılları arasında dikilen Çöyür yazıtıdır. Bunlar Köktürk alfabesiyle yazılmıştır. Ancak, yine aynı alfabe ile yazılan ve daha eski yüzyıllara çıktığı sanılan yazıtlar da vardır.¹

MS. 730'lu yıllarda dikilen Orhun anıtlarında Köktürk yazısının çok işlenmiş ve dilin güçlü bir anlatım olanağı kazandığı görülmektedir. Böyle bir durum yazı ve dil işlenmeden, yani “öğretilip üzerinde çalışmadan” ortaya

¹ Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2007, s.128 vd.

çıkamazdı. Daha sonra Uygurların kullandığı alfabe ile kütüphaneler dolusu kitaplar yazılmış, bu yazı ve dil öğretim kurumlarında öğretilmiştir. Yazının yanında çeşitli bilgiler kazanan ve yabancı diller öğrenen Uygurların çeşitli devletlerde ve Çin’de kâtiplik, bürokratlık, öğretmenlik yaptıkları bilinmektedir.²

Türkler, yazısı bulunan başka toplumlarda da olduğu gibi, taşlar, tahta, madenî eşyalar, kemikler, kâğıt, kumaş, silahlar, mutfak eşyaları... üzerine yazılar yazmışlardır...³

Türklerin Müslüman olmaları ile beraber yazıya olan ilgileri artmıştır. Çünkü *Kur’an*’da yazı önemle ele alınmıştır. Örneğin, Alak Sûresinde (96/4-5) Allah’ın insana kalemlle bilmediği şeyleri öğrettiği belirtilmiştir.⁴ Yine *Kur’an*’da Bakara Sûresinde (2/282) şöyle buyrulur:⁵ “Ey inananlar! Birbirinize belli bir süreye kadar borçlandığınız zaman onu yazın. Aranızdan bir yazıcı onu adaletle yazsın... Hemen yazsın. Borçlu olan da yazdırsın...” Okuma yazma bilen çok az olduğu bir toplumda *Kur’an*’ın borç-alacak ilişkilerinin yazılı olarak düzenlenmesini istemesi çok önemlidir. Bu, kuşkusuz tarafları ihtilâfa düşmekten koruyacak, sosyal barışı sağlayacak bir hükümdür.

İslâm’ın başlangıcında okuma yazma bilen Müslümanlar pek az olduğu için Hz. Muhammed onları huzurunda “vahiy kâtibi” olarak çalıştırdı. Ayrıca, Bedir savaşında esir düşen Mekkelilerden okuma yazma bilenlerin Müslüman çocuklardan bir kısmına okuma yazma öğretilmesini istedi. Böylece o esirler hürriyetlerine kavuşturulacaklardı. Genel olarak da, okuma yazma öğretimi görevini gayri müslimler üstlendi. Peygamberin bu konulara çok önem vermesi kuşkusuz, din hükümlerinin doğru olarak tesbiti ve öğretilmesi gereğinden kaynaklanıyordu.⁶

Karahanlı Türk eğitim ve bilim dünyası içinde ortaya çıkan eserlerde, örneğin Balasagunlu Yusufun *Kutadgu Bilig* (1069), Kaşgarlı Mahmut’un *Divan-ı Lügat-it Türk* (1072) başlıklı eserlerinde yazı öğretiminin önemi üzerinde durulmuştur. *Kutadgu Bilig*’te, devletin yazı işlerini yürütecek olan kâtip’in çeşitli özellikler yanında “güzel yazı yazmasını bilmesi ve iyi bir anlatım sahibi olması” gerektiği belirtilmiştir.⁷

Gazali, yazı bilmenin dinin hükümlerini anlamak için iyi bilinmesi gereken Arap dili kadar önemli olmadığını, ancak bilgilerin unutulmaması bakımından gerekli olduğunu söyler ve şu nedeni ileri sürer: “Çünkü Peygamber ümmî idi,

² YahyaAkyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö.1000-M.S. 2010)*, Ankara, 2010, s.14-15.

³ Yahya Akyüz, “Yazılı Eski Bir Çeşme Taşı ve Türk Kültür ve Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Millî Eğitim*, Tem. Ağ. Eyl. 1996, Sayı 131, s.51-54.

⁴ *Kur’an-ı Kerim* (Alak Sûresi 96/4-5).

⁵ *Kur’an-ı Kerim* (Bakara Sûresi 2/282).

⁶ Ahmet Çelebi, *İslâm’da Eğitim Öğretim Tarihi*, (çev. A. Yardım), İstanbul, 1998, s.26 vd.

⁷ Y. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.32.

okuryazar değildi. Hatta her söylenen ezberlenip unutulmasa yazı ihtiyacı da azalmış olurdu. Fakat bu mümkün olmadığından yazı da zaruri bir ihtiyaçtır.” Gazali’nin yazı öğrenilmesini böyle bir gerekçeye dayandırması kuşkusuz çok yetersizdir...⁸

Selçuklular döneminde Mevlânâ Celalettin Rumi’de de yazı öğretimi konusunda ilginç ve günümüzde de geçerli görüşler buluyoruz. Örneğin o şöyle der:

“Öğretmen, öğrenciye yazı yazmasını öğretirken tek harfleri bitirip de satır’a gelince, önce öğrenci bir satır yazıp öğretmene gösterir. Bunun hepsi öğretmenin gözünde yanlıştır. Fakat o yine, “hepsi güzel, iyi yazmışsın, âferin! âferin! Yalnız şu bir tek harfi biraz çirkin yazmışsın. Şöyle olacak. Şu harfi de iyi yazamamışsın” der ve çocuğu kırmadan, incelikle, o satırın birkaç harfini kusurlu bularak onun yazısını düzeltir. Öğretmen, beğenisini ifade ederek, âferinlerle çocuğun zayıf taraflarını güçlendirir. İşte bu şekilde, öğretmen yavaş yavaş, sabırla öğretim yapar.” Mevlânâ, peygamberlerin ve velilerin de aynı yöntemle kitleleri eğittiklerini söyler.⁹

Kuşkusuz, Mevlânâ’nın sözünü ettiği öğretim yöntemi, çocukları seven, sabırlı, hoşgörülü, öğrenciyi şevklendirmesini bilen... bir öğretmenin uygulayabileceği bir yöntemdir ve günümüzün çağdaş eğitim ilkelerine uygundur.

Tanzimat öncesi Osmanlı döneminde medreselerde bir “İslâmî bilim” değil, fakat bir “araç dersi” olarak yazının bazen öğretildiğini görüyoruz.

Osmanlı döneminde toplumda en yaygın örgün eğitim kurumu olan sıbyan mektepleri, yüzeysel ilkokullar sayılabilir. Buralarda da yazı öğretiliyor muydu?

Sıbyan mekteplerinin temel dersi çocuklara *Kur’an*’ın okunuşunu ve bazı dualarla dinî ibadetleri öğretmektir. Yazı öğretimi genellikle yoktu. Ancak İstanbul’da ve bazı büyük kentlerde kimi sıbyan mekteplerinde yazı da öğretiliyordu. Bu konuda sıbyan mektebini kuran kişinin vakıf belgesine kayıt düştüğü görülüyor. Örneğin, I. Mahmut’un annesi, Galata’da yaptırdığı sıbyan mektebinin vakfiyesinde bir meşk hocasının çocuklara güzel yazı yazmasını öğretmesini istemiştir. Bu düşüncenin yazılı olarak ifadesini değil, sadece şeklen güzel yazı yazmayı amaçlamaktadır.¹⁰ I. Abdülhamit’in vakfiyesinde de benzer bir kayıt vardır. Yine, Sadrazam Yusuf Paşanın kurduğu sıbyan mektebinde

⁸ Gazali, *İhyâ u Ulûmi’ d Dîn I*, (çev. A. Serdaroğlu), Ankara, 1963, s.41.

⁹ Mevlânâ Celâlettin Rumî, *Fihî Mâfih*, (çev. M.Ü. Anbarcıoğlu), İstanbul, 1969, s.204-205.

¹⁰ Y.Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.89.

(1712), hüsn-i hat ve fenn-i kitabet bilen bir kişinin çocuklara haftada iki gün bu konularda öğretim yapması vakıf belgesinde istenmektedir.¹¹

Ancak bu yazı derslerinin, bu mekteplerin Bâb-ı Âli'ye yakın oluşu ya da ilerde orada memur olabilecek çocuklar için programlarda yer aldığı düşünülmektedir.¹²

Bu konuyu önemli bir bilgi ile bitirelim:

Türkler yazıya, özellikle de “hat sanatı”na çok değer vermişler, yazının estetik ölçü ve kurallarını koyan büyük hattatlar yetiştirmişlerdir. Hatta, İslâm dünyasında şöyle bir söz söylenir olmuştur: “*Kur'an Mekke'de indi, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı.*” Hat sanatındaki şaheserlerimiz ünlü ressam Picasso'nun da ilgisini çekmiş ve o şöyle demiş: “Benim aradığım soyut resmi Türkler hat sanatı ile çok önceden bulmuşlar.” Picasso da son zamanlarında hat sanatıyla biraz ilgilenmiş. Bunları Fransızca bir kaynakta okumuştum...

II. Tanzimattan Cumhuriyete okullarda yazı öğretimi

Osmanlıda, 1770'lerden itibaren eğitimde yenileşme hareketleri başlar. Bu hareketlerin en önemli özelliği, sıbyan mekteplerine ve medreselere dokunulmayıp askerî okulların açılması ile işe başlanmasıdır. Bu askerî okulların başlıcaları: Askerî Deniz Mühendislik Okulu, Askerî Kara Mühendislik Okulu, Askerî Tıp Okulu ve Harp Okulu.¹³

O tarihlerde, “lise” gibi bir orta öğretim kurumu bulunmadığı için, bu okullara sıbyan mektepleri ile medreselerden öğrenci alınmış, bu öğrencilere önce “okuma yazma” öğretilmiştir. Bu okullar ancak Tanzimat döneminden itibaren uygun bir öğrenci kaynağına sahip olmuşlardır.

1839'da Tanzimat Fermanının ilân edilmesi ile başlayan dönem eğitim tarihimizde ayrı bir yer tutar. Bu dönemin birçok özellikleri arasında, “yazı öğretimi”ne önem verildiğini de görüyoruz. Bunun sebebi ne olabilir?

Kanımızca bunun temel sebebi Tanzimat döneminin hukukî, idarî, sosyal alanlarda getirmek istediği yenilikleri uygulayacak olan bilgili memurlara ve aydınlara her zamankinden çok ihtiyaç duyulmasıdır. Bu memurlar ve aydınlardan beklenenlerin başında yeni hukukî ve idarî düzenlemeleri anlamaları ve gerektiğinde yazarak açıklamaları ve iyi uygulamaları olmuştur. İşte bu nedenle devlet bürokrasisinde olsun, toplumun özel yaşantısında olsun yazı öğretimi eski dönemlere göre çok daha fazla önem kazanmıştır.

Tanzimattan Cumhuriyete kadar yazı öğretimine ilişkin temel gelişmeleri birkaç başlık altında ele alalım:

¹¹ Aziz Berker, *Türkiye'de İlköğretim (1839-1945)*, Ankara, 1945, s.5-6.

¹² Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1-2, İstanbul, 1963, s.86-87.

¹³ Y. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.144 vd.

1. Nisan 1847 tarihli “sıbyan mektepleri hocalarına Tâlimat”ta yazı öğretimi

Tanzimat döneminde sıbyan mektebi hocalarına uymaları gereken yeni eğitim öğretim ilkelerini açıklarken “yazı öğretimi” üzerinde de duran Nisan 1847 tarihli bir *Tâlimat*, bizim tespitlerimize göre bu alanda ilk önemli belgedir. Bu *Tâlimat*’ta yazı öğretimi ile ilgili başlıca bilgiler şunlardır (tarafımızdan daha önce OTAM’da yayınlanan bu *Tâlimat*’ın aşağıda “yazı öğretimi” ile ilgili hükümleri bugünkü dille verilmiştir):¹⁴

“Elifba’ya başlayan çocuklara hem harfleri okutmak ve hem de onların yavaş yavaş yazı yazmayı da öğrenmeleri için, Padişah her mektebe yeter sayıda taş levhalar gönderecektir. Üzerine yazı yazılıp silinebilen bu levhalar Mekke, Medine ve Arabistan’ın öteki yörelerinde kullanılmaktadır. Bu levhalara harf şekillerini yazmak uygundur ve mektebe başlayan çocuklara onlardan birer adet verilecektir. Örneğin, çocukların öğrendikleri Elif, Be, Te, Se, Cim harfleri bu levhalara yazdırılacak ve 'üstün' denen işaretlerle gösterilecek ve mümkün olduğu kadar çocukların zihninin aldığı anlatımla, Elif’in şekli böyledir, bu harfe Elif derler diye söylenecek ve birkaç kez tekrar edilecek ve tekrar ettirilecektir.

Yazın sanatına kabiliyet insanın doğasında bulunduğundan, çocuklar kendi kendilerine kaldıkları zaman bile, oyun şeklinde, bir kalem veya çöpü ellerine alır, mürekkep bulurlarsa, kâğıt, duvar, tahta üzerine gelişigüzel çizgiler çizerler. Böylece, kalem kullanmak doğal bir şey olduğundan, az alıştırma ve tekrar ile, insanın doğasında olan bir şeyin gün yüzüne çıkıp gerçekleşeceğinde şüphe yoktur. Hoca efendiler bu hususa dikkat etmelidirler. Başka deyişle, hocalar çocuklara bir yandan Elifba cüzünü okutmak, bir yandan da derslerini levhalara yazdırarak, Allah’ın yardımı ile, Elifba cüzü bitinceye kadar yazı yazmaya alıştırmalıdır. Gerçi, Kur’an’ı okuturken de, çocuklara derslerini levhalara yazdırarak öğretim yapmak onların çabucak ve kolayca öğrenmelerine çok yardım edeceği açık ise de, bu durumda, Kur’an’a olan saygıya karşı şeyler ortaya çıkabileceğinden, âyetlerin yazdırılarak öğrenilmesinden kaçınılmalıdır. Düzenlenecek olan Türkçe sözlük ve Ablâk risalesi levhalara yazdırılarak öğretilmelidir.

Çocuklar, bellerinde pirinçten (metal), içinde emici ipeği (lika) çok, mürekkebi az ve iki kalemlle beraber, fakat kalemtraşsız (çakı) olarak, Arabistan’da olduğu gibi divit (madeni kalemlik) taşıyacaklardır. Velileri çocuklara bunlardan satın alırlarsa gümüşten değil, pirinçten almalıdırlar. Divit içinde kalemtraş (çakı) bulunmayacak ve çocukların kamyı kalemlerini hocaları açacaktır.

Çocuklara yukarıda belirtildiği gibi okutturulup yazdırılırsa, Allah’ın yardımı ve onların yaratılıştan gelen kabiliyetleri ile az zamanda öğrenme yetenekleri gelişir ve harflerin şekillerini gereği gibi öğrenirler. Birden çok harfin, örneğin Elif’in öteki harflere nasıl bittiğini, yine Be, Te, Se, Cim harflerinin öteki harflere bittişme şekillerini, hocaların Beh, Bet, Bec diye gösterip söylemesiyle öğreneceklerdir. Fakat üç, dört, beş, altı harfli olan sözcüklerin harflerinin bittiği zaman nasıl yazılacağını henüz Elifba cüzünü okuyan çocuklar anlayamazlar. Bunlara, Amme cüzüne

¹⁴ Yahya Akyüz, “İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı”, OTAM, Sayı 5, 1994.

çaktuktan hatim edinceye kadar bir şey yazdırılmaması da uygun değildir. Bu çocuklar, dersleri ilerleyip Sarf (Arapça veya Osmanlıca dilbilgisinin kelimelerin oluşumu ve değişimi ile ilgili kısmı) okumaya başladıkları zaman yazıya da başlayacakları ve daha karmaşık konulara geldiklerinde yazıyı öğrenirlerse de, küçükken yazıya başlamaları, ilerde zahmet çekmemelerini ve öğrenim zamanlarını boşa harcamalarını sağlayacağından, bunlar için Türkçe olarak üç, dört, beş ve altı harfli isimler ve kelimelerden oluşan bir Lügat kitabı hazırlanacak ve her mektebe verilecektir. Sözü geçen Lügat çocuklara sayfa sayfa ve taş levhalar üzerine yazdırılacaktır. Fakat, bu çalışmaların, onların Kur'an'ı öğrenmelerine zararının olmamasına dikkat edilecektir.

Mektebe yeni başlayan çocuklara hocalar önce Elifba cüzünü okuttuktan sonra, onları Amme cüzüne başlatırlar. Fakat, çocukluğun gereği olarak, oyun oynamak ve bazı yaramazlıklar yapmak gibi şeylerden zevk almak onların yaratılışında daha ağır basar. Büyüdükçe ve akalları başlarına gelmeğe başladıkça ve bir yandan da okuyarak, insanlık ve insana yakışan güzel davranışları öğrenirler. Ancak, küçükken, güzel davranışların adını bile bilseler yararlı olur. Elifba cüzünü okuyup Amme cüzüne başlatılan çocuklara, Elifba cüzünde öğrendikleri kadar yazı, onların okumayı sökmelerine destek olabileceğinden, Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından sağlanacak, dinen ve aklen güzel davranışlar ve yasaklanan kötü davranışlara ilişkin Türkçe kısa güzel Ablâk risalelerinin (kitapçıklarının) okutulmaya başlanması onların güzel ablâk kazanmaları için uygun olur. Hocalar, Kur'an derslerinden sonra, sözü geçen risalelerden verecekleri dersleri yine levhalar üzerine yazdırarak öğretilmelidirler.

Çocuklar, birinci hatimi bitirip ikinciye başladıkları sırada, mekteplere tayin olunacak güzel yazı hocalarından, tüm yazı çeşitlerinin anası olan Sülüs ve Nesih türü yazıları öğrenmeye başlatılmalıdır.

Sıbyan mekteplerinde, yukarıda belirtilen bilgileri kazandıktan sonra, çocuklar Rüşdiye mekteplerine alınacaktır. Sıbyan mekteplerinin ortalama süresi dört yıldır. Bu süre içinde elde ettikleri bilgilerden çocuklar her yıl uygun görülen yer ve mektepte sınavdan geçirilecekler ve Rüşdiye mekteplerine alınmaya hak kazananlar bu mekteplere alınacak ve kendilerine, sıbyan mekteplerinde okudukları bilgilerin üzerinde olarak şu dersler okutulacaktır: Din derslerinden Birgivi Risalesi, Arapçanın ilk bilgilerinden Sarf ve Nahiv kitapları (dilbilgisinin kelimeler ve cümle kuruluşu ile ilgili kısımları), Sülüs ve Nesih yazı türlerini öğrenmeye devamın yanında, isteklerine göre Rik'a, Ta'lik, Divanı tür yazıları, halka yetecek kadar dört aritmetik işlemi, hesap ve sayı sayma.

Padişahın samimi niyeti, çocukların bilgi ve bilim kazanmaları olduğu için, onlar da gece gündüz Padişaha dua etmeli ve görevlerini iyi yapmalıdırlar.

Şimdiki halde, halifesi (öğretmenin yardımcısı) bulunsun bulunmasın, mekteplerde, çocukların hocadan aldıkları derslere ve levhalara yazacakları yazılara yardımcı olarak, birkaç hatim etmiş yetenekli çocuklardan, aynı dersleri okuyanları çalıştırmak için, hocalar ayrı ayrı müzakereciler tayin edecekler ve bu çocuklara da halife denecektir.

Çocukları bilim ve sanatta, yazı ve hesapta, üzette, insanın olgunlaşmasını sağlayan çeşitli bilimlerde yetiştirip cabillikten ve hayvanlıktan kurtarıp olgun bir insan (insan-ı kâmil) olmaları Padişahımızın bütün vatandaşları için iyi niyet ve merhametinin gereğidir.

Bu nedenle, altı yaşına gelen çocukların mektebe verilmesi için zengin, fakir, köle, yetim farkı gözetilemez. Bu konuda mazeret kabul edilemez.

Çocuklarını mektebe verirken bazı kimseler eşini dostunu doyurmakta ve hoca ile çocukları âmin alayı ve ilâhilerle dolandırmakta ve onlara ikramda bulunmaktadır. Alışıl gelmiş bu külfetli usûl nedeniyle bazı yoksul kimselerin 'bunları yapacak gücüm yok, borca düşeceğim için çocuğumu mektebe veremiyorum' veya 'hoca efendiye haftalık ücreti bulamadığım için gönderemiyorum' şeklinde mazeretler ileri sürecekleri akla gelebilir. Oysa böyle külfetli şeyleri yapanlar cömertliklerinden bu şeyi yaparlar ve kendilerine engel olunamaz. Bu külfetli şeyler dinin gereklerinden de değildir ve özellikle durumu benzerler arasındaki gayretkeşlik ve akrabaların ve ailedeki kadınların zorlaması ile yapılmaktadır. Bu nedenle, bu yolda yapılacak itirazlara kulak asılmayacaktır. O halde, yoksul kişiler, hemen, çocuklarının ellerinden tutup, okula götürüp, çocuklarının dinini ve İslâmın hükümlerini bilmesini, yazı ve hesap öğrenmesini, adam olmasını sağlamalıdır. Hocalar bu hususa da dikkat etmeli ve çocukların söylenen nedenlerle mektebe gönderilmediğini duyarlarsa Meclis-i Maarife haber vermelidirler.

Padişahımızın yoksul çocuklara vereceği pirinç divitler, vakıf yoluyla sağlanacağından bir deftere kaydedilecek, üzerlerine işaret konacak, bunlar temiz tutulacak, kırılması veya kaybolmasının önüne geçilecektir. Bunlar, çocuklar mektebi bitirip çıktıklarında veya başka bir mektebe gittiklerinde, ellerinden alınıp mektepte saklanacaktır.

Çocuk, büyüğe bir kabahat işlerse, hocanın uygun gördüğü süre ayakta tutulacak, ayakta durduğu süre içinde serbest bırakılmayıp mektep kalfaları tarafından sıra ile dersi tekrar tekrar okutturulacaktır. Bu, hem ona faydalı hem de çok acı vermeyen bir yoldur. Çocuk, mektepte bazı bedenî hizmetlerde de kullanılabilir. Akşam tatiline kadar çocuk böyle cezalandırıldıktan sonra, hoca, ana babasına ve velisine de çocuklarının derse çalışmadığı şeklinde bir şikâyet haberi göndermelidir.

Nisan 1847 tarihli Tâlimat'ın konumuzla ilgili kısımlarını maddeler halinde özetleyelim:

Öğretim programları:

* Sıbyan mekteplerinin ders programları şöyledir: Elijba cüzü, Amme cüzü ve öteki cüzler, Kur'an (hatim ettirilecek), Türkçe Ablâk risalesi, Türkçe Tecrit, İlmihal (dinbilgisi), Türkçe sözcüklerin okutulup yazdırılması, Güzel Yazı, isteyen ve yeteneklilerin hafızlığa çalıştırılması.

* İlmihal ve Tecrit derslerinde geçen Arapça kelimeler çocuklara Türkçe olarak ve mümkün olduğu kadar anlayabilecekleri ifadelerle anlatılacaktır.

(Burada, açıklamaların çocukların anlayabilecekleri ifadelerle yapılmasının istenmesi ileri bir eğitim görüşü olarak dikkati çekiyor.)

* Öğrenciler, Türkçe hazırlanacak bir sözlükten de kelimeleri yazarak öğreneceklerdir.

* Çocuklara Türkçe hazırlanacak Ablâk risaleleri de okutturulacak ve yazdırılacaktır.

* Sülüs ve Nesib denen yazı çeşitleri tüm yazıların anasıdır. Sıbyan mekteplerinde bunlar öğretilmektedir.

(Bu programda, sıbyan mekteplerinin geleneksel programına göre önemli yenilikler vardır. Bunlar, Türkçe Sözlüğün okutulup yazdırılması, Türkçe Ablâk ve Türkçe Tecvit okutulması, Okuma ile beraber Yazının da öğretilmesidir.)

* Rüşdiye mekteplerinin programı şöyledir: Birgivi Risalesi (bir din bilgisi kitabı), Arapça dilbilgisi, Sülüs ve Nesib yazıların yanında, isteğe göre Rik'a, Ta'lik, Divanî tür yazılar, halka yetecek kadar dört aritmetik işlemi, hesap ve sayı sayma, Kur'an'ın çeşitli okuma şekilleri, isteyen ve yeteneklilerin hafızlığa çalıştırılması.

(Bu programda henüz Tarib, Coğrafya, Tabiat Bilgisi vs. gibi dersler görülüyor. Nedeni, genel Rüşdiyelerin o sırada bir orta öğretim kurumu olarak değil, sıbyan mekteplerinin devamı olarak düşünülmesindedir. Programda yazı çeşitlerini öğrenmeye önem verildiği görülüyor.)

Öğretim araç gereçleri

* Sıbyan mekteplerinde harfleri okumak ve yazmak için "taş tahta"lar kullanılacaktır. Saygıya karşı durumlar ortaya çıkabileceği için (ayak altında kılması gibi vs.) Kur'an ayetleri taş tahtalara yazılmayacaktır.

("Taş tahta", Fransızca "arduvaz" denen siyah bir taş türünden yapılmış bir defter sayfası büyüklüğünde, etrafına koruyucu bir tahta çerçeve geçirilmiş, yüzeyi düz bir levhadır. Bir taş kalemler üzerine epeyce bastırılarak yazıldığında beyaz bir iz kalır. Her iki tarafı da yazılabilir. Öğrenciler, su ya da tükürükle ıslattıkları bir bezle yazdıklarını silebilirler.* Taş tahta, ilkokullarda, o tarihten yüzyıl sonrasına kadar zaman zaman kullanılmıştır.)

* Çocuklar bellerinde (kuşağa sokulu olarak) metalden (pirinç) "divit" denen bir kalem takımı taşıyacaklardır. (Divit, içinde 2-3 kamış kalem ve beraberinde bir mürekkep hokkası bulunan ders aracıdır.) Öğrencilerin ellerini kesme ve birbirlerini yaralama gibi tehlikelere karşı, divit içinde kalemtıraş denen çaka bulunmayacak, kamış kalemleri öğretmenler açacaktır.

(Talimat'ta, taş, tahta ve divit için, "Mekke, Medine ve Arabistan'ın öteki yörelerinde kullanılan" deniyor. Bunun nedeni, medreselilerin bu araç gereçlere bağnazca karşı çıkmalarından korkulmasıdır. Yoksa, oralarda taş tahta kullanılmıyordu. Talimat'ta henüz kurşun kalemden ve kara tahta ile tebeşirden söz edilmiyor.)

---

* Taş tahtaya öğrenciler ve halk arasında "yazboz tahtası" da denirdi. "Bir şeyi yaz boz tahtasına çevirmek" deyimini buradan gelmektedir (Y. Akyüz).

Öğretim yöntemleri:

* Çocuklar, okuma yanında derslerini yazacaklardır; bu, öğrenmelerini kolaylaştırıp çabuklaştırır.

* Yazım sanatına ilgi ve kabiliyet çocuğun doğasında vardır. Alıştırma ve tekrar ile bu bilgi günyüzüne çıkıp gelişir.

(Talimat'ın bu alandaki hükümleri, geleneksel sıbyan mektebi öğretim yöntemlerine göre çok önemli yeniliklerdir. Burada, okuma yanında yazmanın öğretimi kolaylaştırıp çabuklaştıracağı modern öğretim yöntemleriyle bağdaşan bir görüştür. Ayrıca, yazım işinin çocuğun doğasında bulunduğu belirtilmesi, Talimat'ın çocuk psikolojisine atfı yaptığı göstermesi bakımından çok önemlidir. Çocuğun yaradılıştan ilgi duyduğu bir şeyin alıştırma ve tekrarlarla ortaya çıkıp gelişeceğinin belirtilmesi de yine psikolojik bir görüştür. Burada alıştırma ve tekrarın da okuma ve yazma öğretiminde bir yöntem olarak uygulandığı görülmüyor.)

* Yazı türlerini ve güzel yazı yazmayı öğretmek için mekteplere ayrıca yazı hocaları tayin edilecektir.

(Tanzimattan sonra çocuklara yazı öğretmenin yanında güzel yazı öğretmeye de çok önem verildiği görülmüyor.)”

2. *Nuhbet'ül Etfâl*, 1857-1858, 63 s.

Geleneksel okuma yöntemi olan “heceleme”yi değiştirmeyi amaçlayan, bu arada çeşitli yazı türlerine de çok geniş yer veren bu eseri Kayserili Doktor Rüşdü Bey yazmıştır. Ancak, eserdeki yalnızca yazılar için bir değerlendirme yaparsak şunu söyleyebiliriz: Yazar, öğrencilere “yazı” öğretmekten çok, çeşitli yazıları tanıtmak istemektedir. Eserde, sıbyan ve rüşdiye mektepleri öğrencilerinin anlaması zor birçok tasavvufi şiirin vs. de yer alması, yazarının kitabını çocukların ileride de okuyabilecekleri bir ansiklopedi gibi düşündüğünü gösteriyor.

3. *Rehñümâ-yı Muallimîn*, 1870, 48 s.

İstanbul Darülmualimînini bitirdikten sonra Fransa’da Matematik öğrenimi gören Selim Sabit Efendi (1829-1911) çağdaş anlamda ilk eğitim bilimcilerimizdendir. Onun tümünü ilkokullar için yazdığı Tarih, Coğrafya, Matematik, Türkçe Alfabe vs. gibi kitapları arasında *Rehñümâ-yı Muallimîn* başlıklı eseri özel bir yer tutar. “Öğretmenlere rehber, kılavuz, yol gösterici” anlamına gelen bu eser ilkokul öğretmenlerini hem genel hem özel öğretim yöntemleri konusunda aydınlatma amacı gütmektedir ve bu alanda yazılmış ilk önemli kitaptır.¹⁵ Biz burada, eserde yer alan “yazının öğretimi” konusunu ele almakla yetineceğiz (tarafımızdan dil sadeleştirilmiştir):¹⁶

¹⁵ Y. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.203 vd.

¹⁶ Selim Sabit, *Rehñümâ-yı Muallimîn*, İstanbul, 1870, s.19-20.

Yazının öğretim yöntemi:

“Öğrenciler harflerin ve okutucu işaretlerin şekillerini ve adlarını iyice öğrendikten sonra, heceye başlanırken *okuma* ve *yazı* beraber öğretileceğinden, harflerin hecelenmesi ve imlâsı yazı tahtasında gösterildikçe öğrenciler onları aşağıda açıklandığı gibi yazıp okuyacaklardır:

“Harflerin yazılışları bir süre öğrencilerin ellerinde bulunan taş tahtalara yazılarak öğretilecek, daha sonra kurşun kalemle kâğıt üzerine yazı yazdırılacaktır. Bu sırada harflerin bitişme ve ayrılma biçimleri ile bir ve iki heceli kelimelerin imlâları öğretilir. Elifba kitabından da bazı örnekler ödev olarak öğrencilere yazdırılır.

“Öğrenciler, açıklandığı gibi okumaya ve yazıya alıştıktan sonra, herhangi bir kalem ve mürekkeple yazıya başlatılır ve ‘hat mecmuası’ndan örnekler gösterilir ve ikinci yılda *sülüs*, üçüncü yılda *nesib*, dördüncü yılda *rik’a* yazıları öğretilir. Bu sırada ‘dikte’ yani bir metne bakmadan ezberden yazdırmak yöntemi uygulanır ve bu şekilde imlâ kuralları öğretilir. Daha sonra, küçük mektup, pusula vs. gibi günlük işlerde lâzım olacak bir takım şeyleri yazmaları öğretilip bunlar öğrencilerin defterlerine yazdırılır.”

Selim Sabit Efendi ve başka eğitimciler, öğrenciye yazı yazdırmayı bir çeşit “faydalı ceza” olarak da düşünmüşlerdir. Örneğin bazı kabahatler işleyen öğrencilere, öğretmenin yardımcısı konumunda olan “kalfa” böyle bir ceza verebilir. Bu ceza, öğrencilerin sınıfta bir köşeye alınıp defterlerine yazı yazmalarının istenmesi şeklinde uygulanır...¹⁷

4. Hat mecmuaları, yazı meşk defterleri:

Selim Sabit Efendinin yukarıda sözünü ettiği “hat mecmuası” nedir? “Yazı meşk defterleri” de denen bu öğretim araçları, özellikle Tanzimat döneminde matbaalarda basılan, öğretilecek harflerin ya da kelimelerin bir örneği basılı olarak verildikten sonra altta öğrencinin üzerinden kalemle geçmesi için noktalarla yazılmış küçük broşürlerdir. Bu makalemizin ekinde kişisel arşivimizden *sülüs* ve *rik’a* yazılarına ilişkin iki örnek verilmiştir.

5. Okulların ders programlarında ‘yazı’ dersi:

Tanzimattan sonra açılan ve “Tanzimat mektepleri”, “maarif mektepleri” de denen tüm okulların programlarında “yazı” dersi yer almıştır. Bu dersin adı “hat”, “hüsn-i hat” olarak geçer. Okulların öğretim düzeyi yükseldikçe programlarda artık sadece “*rik’a*” adı görülür. *Rik’a*, özellikle Tanzimat döneminde resmî ve günlük işler için geliştirilmiş, hızlı yazılmaya uygun bir yazı

¹⁷ Yahya Akyüz, “Türk Eğitim Tarihinde Okullarda Disiplin Anlayış ve Uygulamalarına Bir Bakış”, II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu, Ankara, 2003.

türüdür. Bu, “el yazısı” denen yazıdır ve öğrenciler de en çok bu yazı türünü öğrenmek isterlerdi. *Rik’a*’nın öğrenci dilinde bir adı da “ince yazı”dır.

Okullarda, yazı öğretimine verilen önemi göstermesi bakımından, Hicrî 1317 (1899) tarihli *Maarif Salnamesi*’nden bir örnek verelim. Bu *Salname*’ye göre Ankara’nın Ayaş kazasındaki rüşdiye mektebinin durumu şöyledir:¹⁸

Muallim-i evvel	Ahmet Şefik Efendi
Muallim-i sâni	Hacı Emin Efendi
<i>Rik’a</i> muallimi	Hakkı Efendi
<i>Sülüs</i> muallimi	Sait Efendi
Öğrenci	35
Hademe	1

1899’da Ayaş rüşdiye mektebinin durumu

Rüşdiyeler, sıbyan mekteplerinden sonra gidilen bir çeşit orta okullar konumunda idi. Demek ki, o tarihte dört öğretmeni bulunan Ayaş rüşdiye mektebinde sadece yazı dersleri için 2 öğretmen vardır. Diğer iki öğretmen ise, Tarih, Coğrafya, Matematik ... vs. gibi derslere girmektedirler... Bundan açıkça, “yazı” öğretiminin öteki bilimlerin öğretiminden daha önemli görüldüğü anlaşılıyor...

6. Yazı öğretimi üzerine bazı görüşler ve değerlendirmeler:

Tanzimat dönemi sonlarında bazı yazarlar yazı öğretimine ilişkin görüşleri sürmüştür, değerlendirmeler yapmışlardır. Bunların başlıcalarını kısaca ele alalım:

Namık Kemal (1840-1888)

“Yazı”ya “memur” yetiştirmedeki önemi açısından bakan Namık Kemal, bizde memurların “hüda-yı nâbit” yani kendiliğinden yetişen yabancı bitkiler gibi yetiştiğini, ya da Mekteb-i Mülkiye’de biraz hukuk okuyarak ve “birkaç satır yazı yazmakla” yetiştirildiklerini söyler ve bunun çok yetersiz olduğunu belirtir. Ona göre, memurların dünyanın gidişinden de haberli olması, kendi mesleklerinde, idare ve siyaset bilimlerinde derin bilgi sahibi olmaları, kayırma yoluyla değil, liyakatlarıyla göreve getirilmeleri gerekir.¹⁹

Namık Kemal’in görüşlerine biz de şunu ekleyelim:

Tanzimattan önce ve sonra, memur yetiştiren bazı kurumlar da vardı. Örneğin, Bâb-ı Âli denen Osmanlı Hükümeti içinde Kethüda Bey Dairesi ve Divân-ı Hümayun Kaleminde, ayrıca maliye işleriyle ilgili olan Bâb-ı Defterdarî

¹⁸ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, İstanbul, Hicrî 1317, s.950-951.

¹⁹ Namık Kemal, “Memur”, *İbret*, 7 T. Evvel 1288.

dairesi içinde memur olacıklara uygulamalı bazı bilgiler veriliyor ve çeşitli yazı biçimleri ve resmî belgeleri yazma yöntemi öğretiliyordu.²⁰

Ahmet Rasim (1865-1932)

Özellikle İstanbul'daki günlük hayatı çok renkli şekilde anlatan, gazetecilik yapan, pek çok hikâye, roman... yazan Ahmet Rasim, 1876'da girdiği Darüşşafaka Lisesindeki ve başka gözlemlerinden hareketle “yazı” hakkında şu bilgileri verir:²¹

“...Abdülaziz devrinde (1861-1876) gençliğin (okullardaki) bütün çalışmaları verimsiz kalıyordu. Yeni öğretim sistemi içinde okutulan Matematik, Tabii İlimler, Tarih dersleri gençlerde temel tutturamıyordu. Herhangi bir memuriyete girecek olsanız ilk sorulan şey ‘yazısı iyi mi?’ idi. Ne evde, ne mektepte sosyal bünyemize ve yaşayışımıza, dünyadaki olup bitenlere ilişkin iptidâî denecek bile bilgi edinemiyorduk...”

İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1870-1957)

Tarihçi, gazeteci, biyografya yazarı, hattat... olan bu zat, Osmanlı son döneminde yazı öğretimine “hattatlık” açısından bakar ve der ki:²²

“1908’de II. Meşrutiyetin ilânından önce rüşdiye mekteplerinde öğrencilere *sülüs*, *nesih* ve *rik’a* yazıları öğretilirdi. Fakat bu öğretim, hüsn-i hat’ın çöküşünü engelleyip hattat yetiştirecek düzeyde değildi. Âdet yerini bulsun diye öğrencilere haftada iki defa yazı meşk ettirilirdi.”

Muallim Vahyi Ölmez (1878-1957)

Kuleli Askerî Lisesinde vs. Edebiyat, Ahlâk, Mantık dersleri okutmuş, İslâm dini ile ilgili eserleri bulunan Muallim Vahyi de “yazı” ile ilgili olarak şu görüşleri ileri sürer:²³

“Bugün (1912) dünya ilimlerinde ilerlemiş ne kadar millet varsa, mekteplerinde yazma ile okumayı öğretirler. Biz ise hâlâ yazıya, yazmaya ters bakarız. Allah’ın *Kur’an*’da ululadığı kalemi, yazıyı ilimden dışarı tutmağa kalkarız. Ne yaman cehâlet, ne derin gaflet!

“Bugün bizde yazı yazmak bilmediği halde okuma bilen ve böylece ilmin elifbasını bile yarım bilen adamlar, hatta âlimler pek çoktur... Oysa, ilim, okumaktan ziyade yazı ile başlamalıdır. Bunca yıldır bizde bu kadar medreseler, mektepler olduğu halde hem dünya hem âhîret için işe yaşayacak ilimlerden pek uzak kalmamız ‘yazısız okumak’, adam olmak istediğimizdendir... Bundan

²⁰ Y. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.106-107.

²¹ Ahmet Rasim, *Muharrir, Şair, Edip*, İstanbul, 1980, s.83-85.

²² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul, 1970, s.4.

²³ Vahyi Ölmez, *Hakikî Müslüman ...*, Dersaadet, 1328, s.196-197.

sonra medreselerde, mekteplerde işe kalem ile, yazmak ve çizmek ile başlamalıyız. Çocuklara elifi (a harfini) bile yazdırarak öğretmeliyiz. Mektep hocaları en mükemmel yazı yazarlardan olmalıdır...”

*

1908’de II. Meşrutiyet’in ilân edilmesi ile ülkede her alanda olduğu gibi, eğitim alanında da yeni fikirler ve uygulamaların arttığı görülür. Özellikle, 1909-1912 yılları arasında İstanbul Darülmüallimîninin müdürlüğünü yapan eğitimci Satı Bey ve bu okulun öğretmen kadrosu, çıkardıkları önce *Tedrisat-ı İptidaiye*, sonra *Tedrisat Mecmuası*’nda, başka eğitim dergilerinde ve yayınladıkları kitaplarda hem derslerin genel öğretim yöntemleri, hem de her dersin ayrı özel öğretim yöntemleri konusunda önemli görüşler ileri sürmüşlerdir. Yazı öğretimi eskiye göre daha bilimsel olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu konularda yayın yapan eğitimcilerden başlıcaları şunlardır: Satı Bey, İhsan Sungu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu. Bu gelişmeler, II. Meşrutiyet döneminin eğitimci kadrosu tarafından Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına da taşınmıştır.

III. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında okullarda yazı öğretimi:

1928 sonbaharında lâtin esaslı alfabe kabul edilinceye kadar eski harfler kullanılmış ve eğitimciler bu yazının öğretimi konusunda görüşler ileri sürmeye devam etmişlerdir. 1928 sonlarından itibaren artık yeni harflerin ve yazının nasıl öğretilceği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Aslında yabancı dil bilen aydınlar ve yabancı dil öğrenmekte olan öğrenciler lâtin harflerini yazmayı bir ölçüde biliyorlardı. Fakat bu yazının da hızlı ve okunaklı yazılması için, ayrıca ilköğretimde bulunup da henüz Batı yabancı dilleri ve lâtin yazısı ile karşılaşmamış öğrencilerin yazı öğrenimine iyi bir başlangıç yapabilmeleri için, yeni alfabeğe göre yazının nasıl yazılacağına öğretilmesi önem taşıyordu.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978)

II. Meşrutiyet döneminde Darülmüallimîninde “yazı öğretmenliği” de yapan, daha sonra İstanbul Darülfünununda hocalık ve Rektörlük yapan Baltacıoğlu, bu konuda birçok yazı ve kitap yayınlamıştır. Bunlardan önemli biri, 1924’te yayınladığı *Yazının Usûl-i Tedrisi* başlıklı Eğitim Bakanlığının yayınladığı 34 sayfalık, fakat arkasında birçok yazı örnekleri bulunan bir kitapçıktır.

Bu eserde yazı öğretimi ile ilgili başlıca görüşler şunlardır (özetlenip bugünkü dile çevrilerek alınmıştır):

Yazı öğretimi hem uygulamalı, hem fikrî ve nazarî açıklamalarla öğretilmelidir. Baltacıoğlu, Darülmüallimîninde bazı ünlü hattatların işin fikrî ve nazarî yönüne pek önem vermedikleri için, kendisinin onlardan daha etkili bir öğretim yaparak öğretmen adayı olan öğrencilere güzel, okunaklı ve hızlı yazı yazmayı öğrettiğini söylemektedir.

Baltacıoğlu bu eserinde Şu baŐlıklar altında çok ayrıntılı bilgiler verir:

- Yazının anlamı
- Eskiden ve günümüzde yazı
- Yazıların eŐitleri
- İyi yazının faydaları
- Güzel yazı hakkında hurafeler
- İyi yazının zellikleri
- Yazının ğretimi gerekli midir?
- Rik'a yazının türleri
- İlkokulda hangi yazının ğretimi gereklidir?
- Yazı ğretiminin başlıca aŐamaları
- Yazı rneklerinin sergilenmesi

Baltacıoğlu, 1930'da yayınladığı *Hususî Tedris Uslleri* başlıklı eserinde çeşitli derslerin nasıl öğretilmesi gerektiğini ele alır ve yazı ğretimi üzerinde de durur. O, bu yayınında, 1924'te eski harflerle yayınladığı, yukarıda değindiğimiz kitaptan da alıntılar yapmıŐtır. Onun başlıca görüşleri Şunlardır:

İyi yazının faydaları çoktur. Kötü yazının birinci sakıncası okunmamaktır. Kötü yazıyı yalnız muhatap değil, ekseriya sahibi de okuyamaz! Kötü yazı insanın gözlerini yorar, canını sıkar. Kötü yazı okunmadığı için karıŐıklıklara da sebep olabilir. Kötü yazı ile yazılan mektuplar yerine gitmez; gitse bile anlaŐılmaz. Fena yazı yazmak yalnız sahibi için maddî bir zarar değil, manevî bir noksandır. Çünkü kötü yazı yazmak çirkin söz söylemek, kaba hareket etmek gibi bir nevi nezaketsizlik sayılabilir. Yazının da dbı vardır. Kötü yazı ile kendinden büyük olan bir zata müracaat etmek saygısızlıktır. Kötü yazı ile kendinden alttakine müracaat etmek merhametsizliktir.

Güzel ve iyi bir yazının faydasını Őüphesiz herkes takdir eder. Fakat güzel yazı hakkında bazı hurafeler vardır. Bazı kimseler güzel yazı yazmayı hattatların işi sanırlar ve hattat olmayanın güzel yazı ile uđraŐmasını lüzumsuz sayarlar. Bazı kimseler de güzel yazıya esasen değer vermezler, hatta bunlardan bazıları da yazılarını isteyerek irkinleŐtirirler! Hele bir takımları vardır ki harfleri okunmaz, anlaŐılmaz bir hale sokmayı hüner sayar!.. Hele mektupların altına karma karıŐık imzalar koymak bazı garip düŐünceli kimselerin özendiği bir yeniliktir!.. Bu hususta ılımlı fikirli olan bazıları ise yazıdan amacın "okunmak" olduğunu, okulda yazı öğretiminden amaç "hattat yetiştirmek" olmadığını ileriye sürerek "güzel yazı"nın, daha doğrusu yazının bir sanat gibi öğretimini lüzumsuz görürler. Birinciler menfiler, ikinciler faydacılardır. Menfiler büsbütün haksızdır,

faydacılar ise kısmen haksızdır. Çünkü bir kere güzel yazının lüzumu ve faydası muhakkaktır: Güzel yazı hiçbir şey olmasa bile güzel resim, güzel ses gibi ruh için bir terbiyedir. Güzel yazı insanı bazı şekiller, üzerinde çalıştığı için bir dikkat ve irade terbiyesidir. Meselâ çocuklar bu suretle devamlı çalışmaya, sebata ve bir nevi temyiz melekesine sahip olurlar. Bu, çocukta kişiliğin oluşumu açısından ihmal edilemez bir kazançtır. Onun için denilemez ki: Güzel yazı lüzumsuzdur yahut yalnız hattatlara mahsustur. Gerçi güzel yazının bir derecesi hattat işidir. Fakat mektepte güzel yazı öğretmek mutlaka hattat yetiştirircesine çalışmak ve çalıştırmak demek değildir. Nasıl ki resmi, musikiyi öğretmek mutlaka ressam ve musikişinas yetiştirmek maksadıyla olmaz. Faydacı görüşe gelince, bunda gerçi gerçek payı vardır. Çünkü ihtiyaç, güzel yazıdan evvel iyi yazıdır. Âlet olarak kullanılacak bir yazının her şeyden evvel okunaklı, seri ve muntazam olması lâzımdır. Fakat esasen bu şartlar güzelliğin şartlarındandır. Okunaklı, seri ve muntazam olmayan bir yazının güzel olması zaten mümkün değildir. Fakat “iyi yazı elzemdir” demek “güzel yazı lâzım değildir” demek değildir. Yazıyı sırf âlet ve ihtiyaç olarak kabul etmek, yanlış olmasa bile eksik olur. Çünkü bir yazı iyi olmakla beraber güzel de olabilir ve iyi yazının güzel de olması sahibi için maddî ve manevî bir kârdır. Filhakika güzel fikir, güzel iş gibi güzel yazı da sahibine ve diğerlerine daima zevk veren bir eserdir. Bundan başka güzel yazının hükûmet, ticaret ve sanayi müesseselerinde bir kıymeti vardır. Bazı kimseler vardır ki sırf güzel yazıları sayesinde hayatta bir mevki sahibi olmuşlar ve bu mevkiilerini sırf yazılarının güzelliği sayesinde koruyabilmişlerdir. Her ülkenin ticaret okullarında güzel yazının en seçkin bir konu olarak öğretilmesi bu sebeptendir.

“İyi yazının” özellikleri nelerdir? Önce iyi yazının özelliklerini açık olarak belirleyelim:

Açıklık: Bir el yazısı için aranacak özelliklerin en önemlisi “açıklıktır”. Açıklık, yazının okunaklı olmasıdır.

Öğretmenler öğrencilere açık ve okunaklı yazmayı tavsiye etmelidir. Çünkü ihtiyaca hizmet eden bir yazı için kolay yazılmak ne derecelerde lâzım ise kolay okunmak da o derece belki daha ziyade lâzımdır. Hattâ birçok süslü yazılar vardır ki zor okudukları için makbul sayılmaz; bu nedenle okunaklılık hiçbir zaman feda edilmemelidir.

Gerçi el yazısında sürat lâzımdır. Fakat hiçbir zaman harflerin şahsiyetini, “açıklığı” bozacak derecede uygulamak doğru değildir. Yalnız çabuk yazmayı değil, aynı zamanda kolay okunmayı da düşünmeye mecburuz. Bu sebepten birbirine benzeyen ve kolayca karışan harfler arasındaki ufak farklar üzerine öğrencilerin dikkatini çekmelidir.

İntizam: İyi bir yazının ikinci şartı intizamdır. Harfleri bazen büyük, bazen ufak, bazen aşağı bazen yukarı olan bir yazıya iyi yazı denilemez. Böyle bir yazının pratik kıymeti olmadığı gibi sanatsal özelliği de yoktur.

Öğretmen harfler arasındaki geometrik ilişkileri birer birer göstererek öğrencilerin dikkatini çeker.

Özetle, yazının muntazam olması lâzımdır. İntizam hem iyi yazının hem de güzel yazının esaslı şartıdır. Muntazam bir yazı ciddi bir insan gibidir, muhatabına ciddiyet ve saygınlık telkin eder.

Sür'at: İyi yazıda aranılacak son şart sür'attir. Yazıda sür'at günlük hayat için önemli bir zaman tasarrufudur.

Temizlik: Yazıyı temiz yazmak ve kâğıdı temiz bırakmakta adeta ahlâkî denilebilecek bir kıymet ve özellik vardır. Üstünü başını temiz tutmayan bir adam cemiyetçe nasıl makbul değilse, kâğıdını, kalemini, parmaklarını kirleten ve bunlardan birini muhatabına ve muhitine kirli gösteren bir adam da aynı suretle makbul değildir. Yazıda temizlik, kazanılması lâzım gelen, iyi bir alışkanlık ve yazı yazmanın hemen hemen ahlâkî bir mecburiyetidir.

Yazının öğretimi gerekli midir?

Okunaklı ve güzel yazının faydaları kabul edildikten sonra bir mesele kalıyor: Yazının öğretimi gerekli midir? Gerçi bazı kimselerin iddiasınca “güzel yazmak” emek mahsulü değil, bir yetenek meselesidir. Fakat önce “güzel” ile “iyi”yi birbirinden ayırmamız gerekir: *İyi yazı* yazmak, okunaklı muntazam ve hızlı yazmak demektir. Bu ise zevkten evvel dikkatin ve zekânın ürünüdür ve fikir terbiyesine bağlıdır. Çocuk iyi yazabilmek için okunaklı, muntazam ve hızlı yazının kurallarını öğrenmek mecburiyetindedir. *Güzel yazıya* gelince bu da iyi yazı gibi öğretim ile olur. Fakat her sanat gibi güzel yazı ve hattatlığın da kuralları vardır.

Yazı öğretiminin başlıca safhaları: Yazının öğretimi başlıca üç işlemden ibarettir: 1) Öğrenciler tarafından taklit edilecek iyi ve güzel yazı örneklerinin gösterilmesi. 2) Örneklerin tarif ve izahı. Öğretmenin kudret ve mahareti en ziyade bu tarifleriyle anlaşılır. 3) Öğrenciler tarafından örneklere ve tariflere göre yazılan yazıların düzeltilmesi.

Baltacıoğlu yazı öğretimi konusunda daha pek çok ayrıntılı bilgi vermektedir. Ona göre, yazı öğretimi çocuğun ilkokula başladığı gün başlamalı ve okuma öğretimini desteklemelidir.

O çok önemli bir konu üzerinde de durur. Yazı yazarken çocuk bazı sağlık kurallarına göre davranmalıdır. Örneğin dik ve doğru oturmalı, kalemi parmaklarıyla uygun biçimde tutmalıdır.

Yazı öğretiminde başlangıçta kurşun kalem kullanılabilir. Ancak ilk safhalardan sonra gecikmeden madenî uçlu kalemle yazılmalıdır.

Baltacıoğlu'nun, 1928'de yeni harflerin kabulünden pek az önce yayınladığı *Terbiye Esaslarına göre Okuma Yazma Kitabı* başlıklı eseri de ilginçtir. Burada

çocuklara bir sayfada *nesih* türü yazı ile *okuma*, karşı sayfada aynı metni *rik'e* türü yazı ile *yazma* öğretilmektedir. Baltacıoğlu böylece çocuklara kitaplar *nesih* türü yazı ile basıldığı için onları okumayı, elle yazılan yazılar da *rik'e* türü ile yazıldığı için (el yazısı) onları yazmayı öğretmek istemektedir (Bkz. Belge 8).

Cemil Sena Ongun (1894-1981)

İstanbul'da çeşitli liselerde Felsefe ve Sosyoloji öğretmenliği yapan Ongun, önce 1929'da *Hususî Tedris Usûlleri* başlıklı bir kitap yayınlamış, 1932'de kitabın az değişikliklerle ikinci baskısı yapılmıştır.

Bu eserlerde, Baltacıoğlu'nun 1924 tarihli yayınının etkisi görülür. Fakat başka yararlı görüş ve öneriler de vardır. Ongun'un eserlerinde başlıca görüşler şunlardır:

Öğretmenin eskiden olduğu gibi öğreteceği cümleyi zaman kazanmak için öğrenci yokken tahtaya yazarak göstermesi doğru değildir. Öğretmen bu suretle biraz zaman kazanmış olsa bile çocuklar bunun nasıl yazılmış olduğunu görmemiş olacaklarından öğretmek hususunda sonradan daha çok zaman kaybedilmiş olur.

Yazı dersleri, bilhassa meşk defterleri vasıtasıyla işlenebilir. Bütün bir sınıfın yazıda birbirine yakın bir düzeyde olup olmadığına dikkat edilmelidir. Bazı çocuklar yazarlarken başlarını büker, dillerini çıkarır, parmaklarını, elbiselerini, defterlerini kirletirler. Bütün bunlar öğretmenin müşfik ve özenli tutumuyla giderilebilir. Öğretmen ayrıca, çocuklara yazı yazarken beden duruşlarını bozmadan oturmalarını öğretmelidir.

Çocuklar birdenbire ve mükemmel, doğru bir yazı yazamazlar. Yazının alışkanlık haline gelebilmesi için sık sık yazdırarak, aynı harf ve kelimeleri başka başka cümlelerde bir çok kez tekrar ettirmelidir.

Öğretmen çocuğa el yazısıyla kitap yazısını bir arada okuyabilmek alışkanlığını kazandırmalıdır.

Çocuklar ilk sınıfta kurşunkalemle, daha sonra mürekkep ve demir kalemle yazıya alıştırılmalıdır. Ve artık yeni lâtın harflerimiz medenî şeklini bulmuş olduklarından kâmiş kalem ve siyah mürekkep aramaya lüzum olmadığını izaha gerek yoktur.

Meşk defterinin tashihine gelince:

Bunlar ya müşterek hataların düzeltilmesi için tüm sınıfa karşı karatahtada yapılır; yahut da ferdî hatalar için talebe arasında gezerek her çocuğun defterinden ayrı ayrı yapılır. Herhalde muallim defterlerde yapacağı tashihlerde başka renkte bir kalem kullanmalı ve bazen çocuğun elini kendi eline alarak – kalem çocuğun elinde olmak şartıyla – yanlış yazılmış olan kelimeleri el birliğiyle yazmalıdır. Ancak her zaman buna müracaat etmek çocuğun teşebbüs ve

cesaretini kırar ve çocuk yazmaktan çekinir. Bu nedenle aşırıya gitmemek icap eder.

Bir harfin arzu edilen şekilde yazılabilmesi için acele etmemelidir.

Yazıda çocuk kendi hatasını kendisi düzeltemez. Zira, yazı bir zekâ işi olmaktan ziyade bir alışkanlıktır. Çocuğun kalemi tutmasını, hareket ettirmesini öğrenmesi kadar da her harfin yazılması için lâzımgelen meleke ve itiyadı öğretmenin öğretimiyle kazanması lâzımdır.

Fuat Baymur (1901-1974)

Bu eğitimcimizin Eğitim Bakanlığının “ilkokul öğretmen kılavuzları” arasında 1939’da yayınladığı *İlk Okuma ve Yazma Öğretimi* başlıklı bir eser vardır. Yayın tarihi bakımından inceleme alanımız dışında kalsa da bu esere kısaca değinelim. Yazar şu önemli belirlemeleri yapar:

İlk okuma ve yazı faaliyeti, eskiden bir alfabe kitabının çerçevesi içinde cereyan eder, bunun dışına çıkmayı öğretmenler hatırlarından bile geçirmezlerdi.

Şimdiki ilkokul programına göre, “birinci sınıfta okuma ve yazma faaliyeti, bu sınıfın bütün öğretim faaliyetinin ayrılmaz bir unsurunu teşkil eder. Okul hayatı ve bilhassa beraber yaşanan hayat bilgisi mevzuları, okuma-yazma için, doğal birtakım fırsatlar hazırlar. İlk okuma-yazma faaliyeti işte bu fırsatlardan geniş ölçüde faydalanmaya çalışacaktır.”

Buna göre her öğretmenin, talebesine okutup yazdıracağı konuları doğrudan doğruya kendisinin seçmesi gerekmektedir.

Yazı kaleminin esas unsuru kalem ucudur. Kalem ucunun seçimi bütün yazı işi ve fakat bilhassa ilkyazı öğretimi için son derece önemlidir.

Bizde eski yazı devresinde uzun müddet kamış kalem kullanılmıştır. Bu kalem, bu iş için çok uygun bir vasıta idi. Sonradan çelik uçlar çıkınca, yazı bundan çok zarar gördü. Yabancı dil öğretiminde sivri uçlar kullanılırdı. Yeni harflerin kabulü üzerine yazı bu uçlarla yazılmaya başlandı. Halbuki bu uçlar, yazma esnasında sürekli bir tazyik değişmesine lüzum gösterirler: Bunlarla yazarken, el yukarıya doğru hareket ettiği vakit az tazyik yapmalıdır. Yoksa gayet sivri olan uç kâğıda batar. Buna mukabil aşağıya doğru olan çizgiler, gayri irâdi olarak daha kuvvetli bir tazyikle meydana gelirler. Bu sürekli tazyik değişmesi, çizgilerin ince ve kalın olmasına ve dolayısıyla adalelerin yorulmasına neden olur.

Sonuç ve Genel Değerlendirme:

Binbeşyüz yıldan beri yazısı bulunan, bu süre zarfında birçok farklı alfabe kullanmış olan Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonra Arap yazısını benimseyerek bununla birçok kitaplar yazmışlardır. Türkler bu yazıyı sanata ve soyut resme dönüştürerek onun estetik kurallarını ve ölçülerini belirlemişlerdir.

Öyle ki, İslâm dünyasında, “*Kur’an*’ın Mekke’de indiği, Mısır’da okunduğu, fakat İstanbul’da yazıldığı” söylenelemiştir.

Bu incelememizde asıl konumuzun dışında olduğu için “hat sanatı” üzerinde hemen hiç durmadık.

Asıl konumuz olan “Tanzimattan Cumhuriyete okullarda yazı öğretimi”ne gelince, incelememizden bu alanda bazı temel sonuçlar çıkarmamız mümkündür:

1. Tanzimat ile beraber okullarda genel olarak yazı öğretimi önem kazanmıştır. Bunda Tanzimat döneminin okuyazar memurlara ve aydınlara olan ihtiyacı etken olmuştur. Her düzeydeki okullarda haftada 2 saat kadar yazı dersi yer almıştır. Dört öğretmeni bulunan bazı orta öğretim kurumlarında bunların ikisinin yazı öğretmeni olması yazı öğretimine verilen önemi gösterir.

2. Yazı öğretimi sıbyan mekteplerinde, “bütün yazı çeşitlerinin anası” denen *sülüs* ve *nesib* türü yazıların öğretimi ile başlamış, okulun düzeyi yükseldikçe “el yazısı” denen *rik’a* yazısı programlarda yer almıştır. Oysa öğrenciler, günlük hayatta mektup vs. yazmakta kullanılan *rik’a* yazısına bir an önce geçmeyi istemişlerse de, resmî programlarda *Kur’an* ve kitap yazısı olan *nesib* ile camilerde ve kitabelerde süslü yazı olarak kullanılan *sülüs* türü yazılara her zaman öncelik verilmiştir.

3. Tanzimat döneminde ilk kez, 1847 tarihli “hocalara *Tâlimat*”da ve Selim Sabit Efendinin 1870 tarihli kitabında okullarda genel yazı öğretimi yöntemleri üzerinde durulmuş, “okuma ve yazmanın beraber öğretilmesi” şeklinde çağdaş ve doğru bir ilke ortaya atılmıştır.

4. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) İstanbul Darülmualimîni öğretmenleri ve başka eğitimcilerce genel yazı öğretiminin yöntemleri üzerinde ayrıntılı yayınlar yapılmıştır.

5. Cumhuriyet döneminde 1928’de Arap harfli yazı kaldırılarak lâtın alfabesi temelli yeni yazı kabul edilmiş ve yazı öğretimine yine çok önem verilmiştir. Bu önem vermenin temel nedenlerinden biri Cumhuriyetin en önemli devrimlerinden olan alfabe devriminin bir an önce yerleşmesini sağlama ihtiyacıdır. Ancak, yazı öğretimi yöntemleri II. Meşrutiyet dönemindeki yöntemlerden pek farklı değildir. Nedeni de, yazı eski olsun yeni olsun, onun öğretiminde bazı ortak ilkeler vardır ve Cumhuriyet döneminin bu konularda fikir üreten eğitimcileri esas olarak II. Meşrutiyet döneminde yetişmişlerdir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu eğitimcilerin arasında önde gelir.

6. İncelememizden çıkan bir önemli sonuç da üslûpla ilgilidir. Osmanlı döneminde aydınların ortak bir yazı üslûbu oluşmuştu. Çünkü hepsi okullarda aynı yazı ölçü ve kurallarını öğrenerek yetişiyorlardı ve güzel bir el yazısına toplumda çok değer veriliyordu.

Oysa, Cumhuriyet dönemi öğrencilerinin ve aydınlarının yazısında ortak bir üslup oluşmamıştır. Bunu Mehmet Kaplan 1974 tarihli bir yazısında şöyle dile getirir:²⁴

“Öğrencilerin imtihan kâğıtlarını okuyorum. Hiçbir yazı ötekisine benzemiyor. Hepsi harfleri kendisine göre çiziyor, birleştiriyor ve ayırıyor. Yazı, yazana bağlıdır ama bu kadar şahsîlik de anarşinin ta kendisidir.

Buna karşılık, eskilerin el yazıları ne kadar muntazam, güzel ve ahenklidir! Bağdat'ta Ahmet Efendi'nin yazdığı bir mektup ile Selânik'te Mehmet Efendi'nin yazdığı mektup, mekân ve şahsiyet farkına rağmen ikiz kardeşler gibi birbirine benzer.

Bu benzeş, aynı örneğe göre yetiştirilmenin sonucudur. Eski Türk medeniyetinde ‘örnek’ önemli bir yer tutuyordu. Sadece yazının değil, her şeyin seçilebilecek üç-dört örneği vardı. Herkes yazısını, kıyafetini, davranışını, düşüncesini bu örneğe uydurmağa çalışırdı. Bundan dolayı ‘benzer şekiller’, binlerce, on binlerce defa tekrarlanır ve bütün ülkeye yayılırdı. Böylece, koca Osmanlı devletinde, hayatın hemen her şekli belli bir “üslup” içinde görünürdü.

Eski Türk camisini, minaresini, hamamını, medresesini, sebilini, yazısını, kıyafetini nereye giderseniz gidiniz, derhal tanırırsınız. Bütün eski büyük medeniyetler gibi Osmanlı da kendisine has, güzel, ortak bir üslup meydana getirmişti.

Eskiler orijinal olmaya değil, her sahada ‘ortak ideal örnek’e uymaya önem veriyorlardı. Onların hepsini ferdiyet olmaktan kurtaran, yüksek bir medeniyetin uzvu yapan şey, ortak inançlar, müesseseler ve örneklerdi.

Kur'an onları birleştiriyordu. Aynı Tanrı'ya tapıyorlar, aynı Peygamber'e inanıyorlardı. Değer hükümleri birdi: Neyin günah, neyin sevap olduğunu hepsi biliyordu. En küçük yaştan itibaren çocuklara toplumun ortak inancı, ortak davranış şekilleri, ortak örf ve âdeti öğretiliyordu. Bu toplumda önemli olan sivrilmek, kendini göstermek değil, örneğe uymaktı. Bundan dolayı kimse ne yapacağını şaşırıyor, adımlarını emin atıyordu (...)

Şimdi örnek, âdab, töre, örf ve âdet diye ferde şekil veren o dış baskılardan hiç biri yok. Herkes başıboş, kendi kendine, şaşkın, çılgın ve acaip. Bunu el yazılarından olduğu kadar, kıyafetlerden, duygu ve düşüncelerden, sanat eserlerinden de anlamak mümkün. Doğru ve eğrinin, güzel ve çirkinin, iyi ve kötünün ne olduğunu kimse bilmiyor.”

²⁴ Mehmet Kaplan, “Örnek ve Tekrar”, *Hisar*, Sayı 123, Mart 1974.

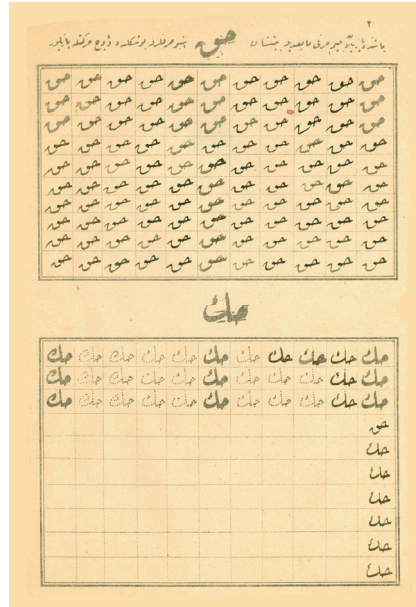
Belge 3. Öğrencilere mahsus *Sülüs* yazı türü *Meşk Defteri* (Tarihsiz, muhtemelen 1900'lerin başı) (Yahya AKYÜZ Arşivi)

Belge 4. Belge 3'teki *Meşk Defteri*'nin ilk iki sayfası: Bu *Meşk Defteri*'nde harfler ince çift noktalarla yazılmıştır ve öğrenci kâşî kalemini bunlara uygun kalınlıkta açıp çift noktaların arasından gidecektir. Belge 4'teki yazılar tarafımızdan 1958 yılında hat dersleri almaya başladığımızda yazılmıştır. Yazı öğretiminde tekrârın önemini çok iyi anlayan Osmanlı eğitimcileri çocuklara bir yazı örneğini, yani "meşk"i pek çok kez yazdırmışlardır. "Aşk olmadan meşk olmaz" şeklindeki söz, sevgi, sabır, özen isteyen bu çalışmayı çok güzel anlatmaktadır. (Yahya AKYÜZ Arşivi)

Belge 5. Sıbyan mektepleri için *Rik*'a yazısı
Karalama Defteri (1322=1906) (Yahya AKYÜZ Arşivi)

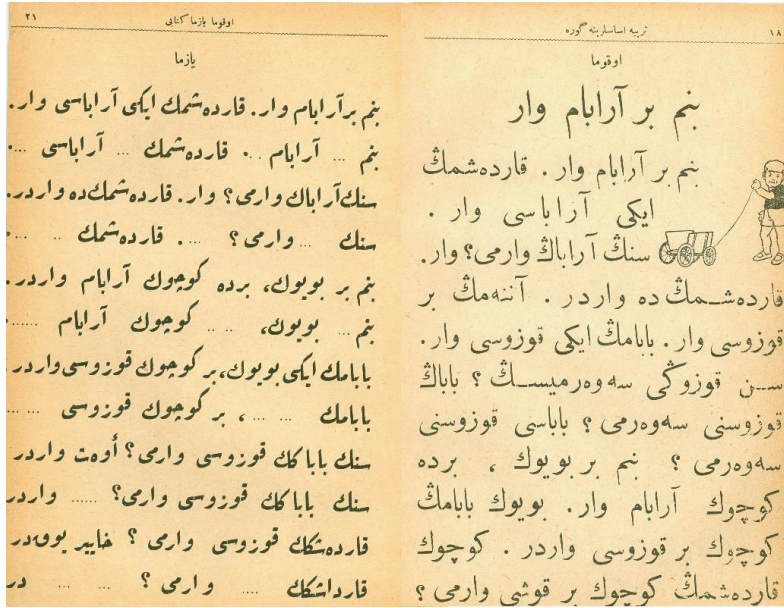

Belge 6. Belge 5'teki *Karalama Defteri*'nin ilk iki sayfası
(Belge 4'teki açıklamalar aynen Belge 6 için de geçerlidir. (Yahya AKYÜZ Arşivi)

معاینه افصه ر
 تلت خطی طلبه نك قولایوه ایله اوگرغلی ایجولنه شاگردانه بومیه لونه
 ایکی سطر قرمله یازدیرلسی دهفته اوچ دفعه مشوه کوستریلیعب
 واقعا اوله قصور لرن تصحیح اولنسی و حروفانک قاعده لرنیک
 فصه معنی طر فندنه ارانه و تفریم اولنسی اقتضا ایدر

Belge 7. *Sülüs* türü yazının öğretilmesi konusunda eski bir *Meşke Mecmuası*'ndan öğretmenlere *Rik'e* türü yazı ile uyar: "Muallimine ihtar: *Sülüs* hattını talebenin kolaylıkla öğrenmeleri için şakirdana yevmiye oniki satır karalama yazdırılması ve haftada üç defa meşk gösterilip vâki olan kusurların tashih olunması ve hurufatın kaidelerinin hat muallimi tarafından irae ve tefhim olunması iktiza eder."

Hat: Yahya AKYÜZ (Şubat 2011, yazı türü: *Rik'e*) (Yahya AKYÜZ Arşivi)

Belge 8. İ.H. Baltacıoğlu'nun 1928 tarihli *Okuma Yazma Kitabı*'ndan iki sayfa: çocuk resmi ve oyuncacığının bulunduğu sayfa *Nesih* türü yazı ile yazılmıştır. Bu kısım "okuma" ile ilgilidir. Karşı sayfa *Rik'e* türü yazı ile yazılmıştır ve "yazma" ile ilgilidir. Her iki metin de aynıdır. Baştan 2-3 cümle şöyledir: "Benim bir arabam var. Kardeşimin iki arabası var. Senin araban var mı? Kardeşimin de vardır. Annemin bir kuzusu var..."

(Yahya AKYÜZ Arşivi)

Kaynakça

(Yalnızca metinde atıf yapılan kaynaklar gösterilmiştir.)

- AHMET ÇELEBİ: *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, İstanbul, 1998 (Çev. A. Yardım).
- AHMED RASİM: *Muharrir, Şair, Edip*, İstanbul, 1980.
- AKYÜZ, Yahya: İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı, *OTAM*, 1994, Sayı 5.
- AKYÜZ, Yahya: Yazılı Eski Bir Çeşme Tası ve Türk Kültür ve Eğitim Tarihindeki Yeri, *Millî Eğitim*, Tem. Ağ. Eyl. 1996, Sayı 131.
- AKYÜZ, Yahya: Türk Eğitim Tarihinde Okullarda Disiplin Anlayış ve Uygulamalarına Bir Bakış, *II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu*, Ankara, 2003.
- AKYÜZ, Yahya: *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2010)*, Ankara, 2010 (18. Baskı).
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı: *Yazının Usûl-i Tedrisi*, İstanbul, 1340.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı: *Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı*, İstanbul, 1928.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı: *Hususî Tedris Usûlleri*, İstanbul, 1930.
- BAYMUR, Fuat: *İlk Okuma ve Yazma Öğretimi*, İstanbul, 1939.
- BERKER, Aziz: *Türkiye'de İlköğretim (1839-1945)*, Ankara, 1945.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican: *Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2007.
- ERGİN, Osman: *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977, 5 C.
- GAZALÎ: *İhya u Ulûmi'd Din I*, Ankara, 1963 (Çev. A. Serdaroğlu).
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal: *Son Hattatlar*, İstanbul, 1970.
- KAPLAN, Mehmet: Örnek ve Tekrar, *Hisar*, Mart 1974, Sayı 123.
- Kur'an*, Türkçe Çeviri: Hüseyin ATAY, İstanbul, 1998.
- MEVLÂNÂ CELÂLETTİN RUMÎ: *Fihri Mafih*, İstanbul, 1969 (Çev. M.Ü. Anbarcıoğlu).
- NAMIK KEMAL: "Memur", *İbret*, 7 T. evvel 1288.
- ONGUN, Cemil Sena: *Hususî Tedris Usûlleri*, İstanbul, 1929.
- ONGUN, Cemil Sena: *İlk ve Orta Tedrisatta Hususî Tedris Usûlleri*, İstanbul, 1932.
- ÖLMEZ, Vahyi: *Hakikî Müslüman ...*, Dersaadet, 1328.
- RÜŞDÜ: *Nubbetü'l Etfâl*, İstanbul, 1857-1858.
- Salname-i Nezâret-i Maarif-i Umumiye*, İstanbul, Hicrî 1317.
- SELİM SABİT: *Rebnümâ-yı Muallimîn*, İstanbul, 1870.